
R a s p r a v e

UDK: 235.3 Ambrosius, sanctus

246 : 59

Izvorni znanstveni rad

Primljeno 6/2008.

SIMBOLIKA ŽIVOTINJA U TEKSTOVIMA SV. AMBROZIJA

Drago Tukara, Đakovo

Sažetak

Članak je podijeljen na četiri naslova. Autor u prvom dijelu obrazlaže osnovne pojmove i kontekst zadane teme. Naglasak je na pojmu Misterija u čijoj se sjeni kriju sva stvorenja Božja i koja u njemu pronalaze svoj smisao, početak i kraj. Radi se o odrazu 'slike Misterija' u njegovim stvorenjima, i obratno. Ističe se osobnost i djelovanje svetoga Ambrozija koji je i sam stajao pred Misterijem kao 'nejasnim argumentom'. Upravo tu teološku nejasnoću članak želi pojasniti promatrajući ondašnju crkvenu praksu, koja je težila spoznaji i objašnjenju samoga Stvoritelja u prirodi.

Odmah uz bok Misteriju nalazi se čovjek, pa stoga autor prelazi na stvarnost u kojoj se nalazi sam čovjek. Jednostavno želi uspraviti čovjeka, usmjeriti njegovu duhovnu stvarnost prema nebeskoj i nevidljivoj, preko ove zemaljske i vidljive. To čovjekovo usmjeravanje autor istražuje na temelju tumačenja simbolike krilatih životinja.

Treći dio članka govori o Božjem zoološkom vrtu. Interpretirane krilate životinje su: galeb, pčela, orao, sivi sup, roda, ptica feniks, jarebica, lastavica, grlica i golubica. Te su krilate životinje, naime, pronašle mjesto u teološkoj i pastoralnoj misli svetoga Ambrozija. Tekstovi koji se razmatraju aludiraju na osnovnu metodu kojom su se koristili crkveni oci i kojom su na primjeren način kroz katehezu i propovijedi tumačili otajstvo vjere, što je postalo 'traditio apostolica' današnje Crkve.

Članak završava stavljanjem naglaska na otkrivanje harmoničnosti svega stvorenoga, ponajprije između čovjeka i životinje. Njih dvoje čine pozitivan pristup stvarateljskom Božjem planu te upućuju na međusobne sličnosti i različitosti.

Ključne riječi: sv. Ambrozije, Misterij, Stvoritelj, stvorenja, čovjek, priroda, simbolika krilatih životinja, harmoničnost stvorenoga.

Čovjek živi s Misterijem, njega susreće i pred njim stoji. Svojim religioznim djelovanjem nastoji mu se približiti i u njega prodrijeti. Tako Misterij nije samo nešto tajnovito, nepoznato, skriveno, nego i nešto objavljeno, spoznato kao plan i temelj cjelokupnog postojanja. Posljedica religioznoga iskustva stečenog u susretu s Misterijem je promjena života. Imajući to pred očima, istražiti ćemo religiozno i pastoralno iskustvo crkvenoga oca, sv. Ambrozija.¹

U počecima svoje biskupske službe sv. Ambrozije ni sam nije bio dovoljno uronio u najosnovnije tajne kršćanske vjere, ali je bio spreman uroniti u Misterij a zatim istim putem povesti svoje stado.

Osnovna poruka njegova govora o Misteriju jest pokrenuti progresivni duhovni napredak, dajući prednost odgovornosti ljubavi nad intelektualnom oholosti. U pristupu biblijskim tekstovima s nejasnim pojmovima, stvara sklad i jedinstvo na duhovnoj i intelektualnoj razini.² Harmoniju i jedinstvo želi unijeti i u čovjekovu dušu. U tom će mu poslužiti i simbolički govor o životinjama.

1. ODRAZ MISTERIJA U ŽIVOTINJAMA

1.1. Životinje u svagdanjem životu

Životinje su vjerni čovjekovi prijatelji, koji ga prate od samih početaka povijesti. One su uz njega u svagdanjem životu, u

---

¹ Usp. Ambrogio, *De Isaac vel anima* 7, 57 u: Opera omnia di sant'Ambrogio, Roma, 1982. Radi se o nizu Ambrozijevih djela na latinsko-talijanskom jeziku. U daljnjem tekstu navodit ćemo samo autora i njegovo djelo. Napominjemo da zbog velikog broja djela sv. Ambrozija i zbog poštivanja metodologije pisanja znanstvenog članka nećemo biti u mogućnosti iznijeti sva mjesta iz njegovih djela koja se odnose na problematiku simbolike životinja. To dakako neće umanjiti vrijednost pristupa ovoj problematici, jer se i na temelju navedenih mjesta može steći dobar uvid u kršćansku poruku skrivenu u prirodi i u drugim stvorenjima.

² Usp. L. F. Pizzolato, *La dottrina esegetica di sant'Ambrogio*, Milano, 1979., str. 307-308.

umjetnosti i kultu. One su njegovo utočište i izraz božanske moći. Čak su i sahranjivane zajedno s čovjekom. Moglo bi se doista reći da govoriti o životinjama znači govoriti o povijesti civilizacije.³

U životinjama će čovjek pronaći mane i krjeposti što će upućivati na čovjekovo moralno i društveno stanje. Drugim riječima, dolazi do personalizacije životinja. Čovjek se ogleda u životinjama i u njima stječe svoje viđenje zemaljske ili nebeske stvarnosti.

Simbolička dimenzija životinja ostavila je tragove u prošlosti, ali i u današnje vrijeme zauzima značajno mjesto u ljudskom životu.

1.2. Životinje u biblijskoj egzegezi crkvenih otaca

U Bibliji se vrlo lako otkriva uloga životinja; od Knjige Postanka pa do Knjige Otkrivenja. Na neki način Biblija počinje i završava simbolikom životinja. Biblija i crkveni oci otkrivaju da su životinje Božja stvorenja pridodana stvorenom svijetu u čiju je narav zauvijek utisnut zakon postojanja unutar vlastite vrste.⁴

Stoga, kada su kršćanski pisci u počecima Crkve iščitavali biblijske tekstove o životinjama, iščitavali su ih u svjetlu Kristova uskrsnuća. Reinterpretacija životinja otkriva Kristovu stvarnost, a to je značilo da se na sceni kršćanske vjere pojavljuje određena kerigma. Kristološki simbolizam dolazi u središte kršćanske misli. U tom smislu za prve kršćanske pisce životinje postaju *testimonia*.⁵

Bogata i raznolika prisutnost životinja u tekstovima crkvenih otaca najava je "novog razmišljanja" za ono vrijeme. Životinje iz Biblije dobivaju svoje mjesto u egzegezi crkvenih Otaca. Neke će biti grupirane i promatrane pod istim vidom, dok će neke biti pojedinačno promatrane ili "egzegetirane". Razlog je tomu što neke od njih imaju posebno značenje u tradicionalnom shvaćanju i izvan biblijskog svijeta.

³ Usp. R. Delort, *Les animaux ont une histoire*, Pariz, 1984.

⁴ Usp. Ambrozije, *Exameron*, VI, 3, 9.

⁵ Pojam *testimonium* ima karakter istinitosti. Etimološko značenje mu je da upućuje na neku daljnju realnost koja se ne može zaboraviti i uzima se kako bi je i drugi mogli spoznati. U Bibliji će ovaj pojam dobiti značenje dokumenta koji podsjeća na neki važan događaj kao što je Savez ili Zakon; Kovčeg Saveza ili Šator Saveza podsjeća na mjesto i vrijeme Jahvina djelovanja i prisutnosti. U Novom Zavjetu će označavati i subjektivno osvjedočenje u istinu koja je stavljena na kušnju i koja vodi u život vječni (Mk 6, 11; 13, 19; Lk 21, 13). U otačkoj literaturi on je vrlo čest pojam, usp. *Testimonia-Testimone* u: *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, Casale Monferrato, 1994., 3436-3438.

Što se tiče biblijskih tekstova u kojima se spominju životinje, mogu nastati određene poteškoće. Služeći se tadašnjim prijevodima Biblije, crkveni Oci su u nekim trenutcima drugačije uzimali i tumačili simboliku životinja. Tako su životinje postale "žrtve" različitog prevođenja tekstova. Naime, u prevođenju s jednog na drugi jezik neke životinje su ispuštene, a neke nove se pojavljuju, neke mijenjaju ime, neke mjesto, a neke čak i rod. Posljedica toga je da se mijenjaju njihove značajke, zoološke i simboličke.⁶

Alegorijska interpretacija nekog teksta nije novost za kršćanske egzegete, jer je takva metoda naslijeđena od prethodne tradicije, bilo židovske bilo poganske. Tražio se put i način kako učiniti poruku Svetoga pisma što prihvatljivijom i razumljivijom. Kršćanski pisci su se našli između alegorije⁷ i doslovnog shvaćanja nekoga teksta.

U trenutku kada se Stari zavjet prevodi na grčki jezik, mar-nim radom prevoditelja Sedamdesetorice (LXX) počinje i razvojni put hermeneutike i terminologije. Prijevod Starog zavjeta na grčki jezik označava i početak prvog nastojanja interpretacije biblijskog teksta, manje-više u skladu s originalnim tekstom, ali i s ubacivanjem određenih pojmova koji su bili u praksi u vrijeme prevoditelja, a bili su nepoznati autoru izvornog teksta.⁸ Nije se

---

⁶ Radi pojašnjenja uzmimo primjer životinje po imenu *jednorog* koja se spominje u Psalmu 29,6, a koju Jeruzalemska biblija uopće ne spominje, nego je zamjenjuje *bivolom*. Septuaginta spominje 'μονοκεράτων'; latinski prijevod donose *unicornium*, a hrvatski prijevod spominje *bivola*. Identifikacija ove životinje pomalo je nesigurna, ali su pripovijedali o njoj kao nepobjedivoj životinji, opisujući je s jednim rogom, što bi se moglo odnositi na nosoroga. Tako se od jedne životinje rodiše tri: jednorog, bivol i nosorog. Ima još sličnih pojava, usp. Maria Pia Ciccarese, *Animali simbolici. Alle origini del bestiario cristiano I*, Bologna, 2002., str. 12-13.

⁷ Alegorija znači da se preko konkretne stvari želi doći do određene poruke. Ona je prisutna još od Cicerona i Filona Aleksandrijskoga, a nazivala se i *hyponoia*. Slični su joj nazivi tropologija, enigma. Drži se najprihvatljivijim da alegorija ima dva vida; prvi je sastavni, što znači da pisac, osim onog doslovnog shvaćanja značenja nekog pojma, izriče jedno drugo, još značajnije od onoga što krije doslovni smisao. Npr. Dante kao pisac spominje šumu koja je simbol grijeha. Ta simbolika šume sastavni je dio njegova pjesničkog izričaja i ne treba ga dalje istraživati i produbljivati; drugi je onaj hermeneutski, što znači da osim onog doslovnog značenja pisac želi uputiti na neko drugo značenje, koje se još produbljuje i istražuje. Npr. Plotin će Odisejev povratak u domovinu tumačiti kao povratak duše u svoju domovinu. I jedan i drugi način alegorije bit će prisutan u egzegezi otaca i neće se praviti posebne razlike; usp. Manlio Simonetti, *Lettera e/o allegoria*, Roma, 1985., str. 14.

⁸ Nastoji se dati novo značenje nekim terminima u duhu teologije u kojoj žive prevoditelji Staroga zavjeta. Na primjer, izvorni grčki tekst Post 3,15 kaže: "Ona će ti (žena) glavu satirati", a LXX prevodi: "On će ti (Mesija) glavu satirati". Dakle, tekst se stavlja na liniju aktualne teologije samih prevoditelja.

tražilo kakve su životinje u sebi, nego što one mogu predstavljati: njihovo ponašanje koje može biti štetno i besmrtno postaje na neki način korektiv čovjekova ponašanja.

Kršćanski alegoristi su u počecima svojega rada ovisili o svojim prethodnicima, ali poslije su razvijali svoju biblijsku egzegezu i sistematiku rada, stvarajući tako svoj vlastiti način djelovanja i svoju hermeneutiku. Tako je antropološka interpretacija životinja postala norma koja dopušta prijelaz s doslovnog shvaćanja teksta do onog duhovnog značenja koje bi moglo zanimati kršćanskog čitatelja.

2. ČOVJEK KAO USPRAVNO BIĆE

Priroda je u svojoj utrobi omogućila svaku vrstu životinja, na moru i na kopnu; jedne puze po zemlji, druge su uspravne na nogama, slobodne, a prikovane uz zemlju. Ne mogu se uspraviti i traže oslonac na zemlji te sve njihove potrebe započinju i završavaju u njihovu trbuhu koji ih privlači zemlji. Dok promatra ponašanje i život životinja, Ambrozije se obraća čovjeku: "Čuvaj se, čovče, da se ne sagibaš kao životinja, pazi da se ne klanjaš trbuhu, ne toliko tijelom, koliko neumjerenim željama. Pogledaj strukturu svoga tijela i pošuj plemenitu snagu koja mu pripada: pusti neka samo životinje pasu pogleda usmjerena prema zemlji." Odmah iz toga Ambrozije čovjeku postavlja pitanje: "Zašto dan i noć, okrenut samo prema hrani, paseš zemaljske stvari kao životinja? Zašto odbacuješ uporabu inteligencije koju ti je Stvoritelj podario?"⁹ U životinjama traži korist za čovjeka, prije svega za duhovno uzdizanje, jer svaka životinja u svojoj naravi nosi istinu. Po svom držanju čovjek teži prema visinama, doduše, trbuh mu teži prema zemlji, ali po zakonu prirode ipak je usmjeren prema gore.¹⁰

S malo riječi Riječ je Božja darovala život mnogim životinjama na kopnu i u moru: velike i male, otrovne i neotrovne, opasne i bezazlene. Bog prilikom stvaranja nije osjetio nikakvu poteškoću, jednakom snagom i lakoćom stvarao je velike kao i male. Priroda prilikom rađanja nije osjetila nikakvu bol dok je rađala dupine ni dok je rađala malog morskog pužića. Upozorava čovjeka da

⁹ *Isto*, VI, 3, 10.

¹⁰ Usp. Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 10, 7.

promotri koliko je životinja, bilo na kopnu bilo na moru. Ne može ni izbrojiti sve vrste riba, bilo malih bilo velikih.¹¹

U stvorenom Božjem svijetu vladaju određene zakonitosti koje će Ambrozije otkrivati dok bude govorio o pojedinim životinjama. U čovjeku i stvorenjima vladaju pitome i divlje moći. Moć tijela i moć razuma osnovne su pokretačke snage, koje vode stvorenje pravim ili krivim putem kroz život.¹² U svemu tome životinje dolaze kao prigoda i prostor u kojem se čovjek pojavljuje kao mudri istražitelj i čuvar Božjega misterija i Božje mudrosti u svijetu.¹³

Za osobnu duhovnu izgradnju čovjek treba usvajati dobre značajke od životinja, a izbjegavati one loše, kako bi sačuvao sliku Božju u sebi. Želi se posvijestiti da čovjek treba "hodati uspravno" po čemu će se razlikovati od drugih stvorenja Božjih. Stoga, svaka simbolika životinja i njihova usporedba s čovjekom ima cilj i kod Ambrozija uzdići čovjeka na zasluženu i naravnu razinu njegova dostojanstva. Životinje su stoga u službi čovjeka i one mu postaju uzor ili *exemplum*¹⁴ kao neki autoritet.

Čovjekova uspravnost je njegovo napredovanje u duhovnom životu. Bez obzira o kojim se životinjama radi, u zraku, na kopnu

---

¹¹ Ambrozije, *Exameron*, V, 2, 5. Ambrozije nabroja sve morske životinje koje je poznavao ili barem jedan dio njih. U istom djelu V, 2,6 predstavlja osobine nekih životinja koje se mijenjaju, ovisno o tome jesu li u vodi ili na kopnu. To je ujedno i govor o svetosti Crkve koja u svoje krilo prima čiste i nečiste ljude.

¹² Zakon tijela i zakon duha izraženi su kroz *lex peccati* i *lex mentis*. Primjena ove zakonitosti nije originalna kod Ambrozija; prisutna je i vrlo jasno razrađena kod Filona Aleksandrijskoga, koji nije bio nepoznat Ambroziju, a koji je sve to promatrao kroz pojam *sensusa*, upravitelja čovjekova tijela i duha. Ambrozije ide dalje pa razrađuje dva tipa *sensusa*: prvi tip su oni koji su poslušni duhu, *rationabiles*, a drugi tip čine oni koji su neposlušni duhu, *irrationabiles*: Usp. Ambrozije, *De Cain et Abel*, II, 1, 3-4.

¹³ Usp. Ambrozije, *Exameron*, I, 6, 22; *De interpellatione Iob et David*, II, 5, 23.

¹⁴ Upotreba primjera vrlo je česta kod crkvenih otaca. Sam pojam *exemplum* dolazi od latinske riječi *eximere*, što znači vući ili izvlačiti van. Objekt koji se izvlači van, mogu biti osobe, činjenice, okolnosti, određeni slučajevi, ponašanje, mit. Ovakvi objekti za moralno i edukativno područje postaju modeli, primjeri ili ideali koje treba slijediti ili izbjegavati. Značenje *exemplum* zauzima svoje mjesto u svagdašnjem životu, retorici, filozofiji, moralu, odgoju. Dolazi do izražaja u različitim kulturološkim i religijskim kontekstima. Isto značenje od *eximere* izriču i grčke riječi *paradeigma* i *ipodeigma*, koje označavaju primjer koji služi kao upozorenje, model, ideal, slika. Što se tiče dubljeg proučavanja pojma *exemplum* mogu poslužiti: W. Geerlings, *Christus exemplum*, Mainz, 1978; A. Lumpe, *Exemplum*, u: *Reallexikon für Antike und Christentum*, Stuttgart, 1950; B. Claude, *Exemplum*, Turnhout 1982; *Esempio*, u: *Enciclopedia Italiana*, vol. XIV, str. 313; B. Studer, *Esempio*, u: *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, Casale Monferrato, 1994., 1223; G. W. H. Lampe, *A patristic Greack Lexikon*, Oxford, 1976.

ili u moru, svima je cilj probuditi u čovjeku duhovna stremljenja za otkrivanjem Stvoritelja i njegovih misterija u ovom svijetu.¹⁵

Približavajući životinje čovjeku, Ambrozije želi približiti čovjeka velikom Misteriju, samome Bogu. Želi uzdići čovjekovu dušu, postići *processus animae*¹⁶ kao temeljne odrednice čovjekova postojanja i stjecanja pravoga odnosa prema svome Stvoritelju.

3. STVORITELJEV MISTERIJ U KRILATIM ŽIVOTINJAMA

Ambrozije inzistira na razlikovanju čudesnih djela Božjih u svijetu (*miraculum*) od ekonomije spasenja u Isusu Kristu (*mysterium*). "Misterij je znak nebeske moći. Smiriti oluju na moru, učiniti da stvoreni predmeti slušaju božanski glas i da neosjetljiva stvarnost postigne smisao poslušnosti: u tom se očituje misterij božanske milosti. Kada se valovi ovoga svijeta ukrote, kada se duh ovoga svijeta pokrene pred Riječju Božjom, tada se dvije stvarnosti, nebeska i zemaljska, ne sukobljavaju, nego jedna drugu ohrabruju."¹⁷ Na temelju ovih riječi daje se jasno zaključiti koji je smisao stvorene stvarnosti u odnosu prema Misteriju.

3.1. Interpretacija krilatih životinja¹⁸

3.2.1. Galeb - znak Božje dobrote

Galeb je pomorska ptica koja odlaže svoja jaja na pješčanoj obali u vrijeme povećanja razine mora i jakih vjetrova. Kad se more i vjetar smire, leži na jajima sedam dana, a potom na svijet

---

¹⁵ Duhovno uzdizanje česta je tema kod Ambrozija, a vrlo je dobro razrađena u slučaju Abrahamova poziva u Post 12,8, usp. Ambrozije, *De Abraham*, II, 3, 11.

¹⁶ U Ambrozijevoj duhovnosti središnja ideja upravo je *processus animae*. To je put duše koji ona mora prijeći kako bi se uzdigla Bogu; duša nastoji postati slična Kristu i na mističan način se sjediniti sa zaručnikom Kristom. Takav proces duše doći će do izražaja u tumačenju *Pjesme nad pjesmama*. O Ambrozijevoj duhovnosti vrijedno je pogledati Giuseppe Visonà, *Origene nella spiritualità di Ambrogio*, u: Origene maestro di vita spirituale a cura di Luigi F. Pizzolato e Marco Rizzi, Milano, 2001., str. 223-247.

¹⁷ Ambrozije, *Expositionis evangelii secundum Lucam*, IV, 69.

¹⁸ Dobro je naglasiti da se radi o Ambrozijevoj interpretaciji životinja i da smo istaknuli samo ona mjesta iz njegova bogatog opusa koja idu u prilog zadanoj temi a da se pritom nismo upuštali u osobnu interpretaciju. To prepuštamo čitatelju.

dolaze mladi, potpuno formirani. Slijedi hranjenje tijekom sedam sljedećih dana, dok mladi ne počnu rasti.

Ambrozije ne skriva svoje divljenje pred činjenicom što se u kratko vrijeme izlegu mladi te budu odmah othranjeni i sposobni za život. Štoviše, naglašava veliki Božji dar koji ova ptica, relativno skromnih proporcija, prima od Božje dobrote. Ona je znak Božje dobrote, ali i znak sigurnosti za mornare jer dok galeb leži na jajima, mornari su sigurni da se u tih četrnaest dana mirnog mora neće dogoditi loše vrijeme.

Želi dati do znanja kako čovjek treba učiti od ove skromne ptice, kako se treba pouzdati u Božju dobrotu. Ona joj je omogućila vjetrove i valove, visoku razinu mora i zimu, a zatim smirenje svih oluja i vjetrova, kako bi mogla ostvariti svoju prokreaciju. Vremenske neprilike ne tjeraju galeba na odustajanje od darivanja života, nego, štoviše, daju mu ohrabrenje. Ambrozije potiče na razmišljanje, kako je galeb bezbrižan: leži na jajima, daje život mladima, grije ih svojim tijelom ne obazirući se na svoje zdravlje. Siguran u Božju dobrotu, vjeruje i vjetru i valovima. Svoje pouzdanje u Boga i prirodu pokazuje time što ne skriva svoje tek izležene mlade, nego ih pripušta goloj i hladnoj zemlji. Blaga toplina Božja jedini mu je motiv da se ni za što više ne brine.¹⁹

3.2.2. Pčela - znak tumačenja zakona

Kao pravnik Ambrozije promatra funkcioniranje države u kojoj živi i svake druge države. Zakoni koje donosi država, trebaju vrijediti jednako za sve. Ne može se dogoditi da za jednog građanina zakon vrijedi, a da za drugoga ne vrijedi. Ono što je zabranjeno, svima je zabranjeno, a što je dopušteno, svima je dopušteno. U državi treba vladati poštovanje prema starijima, koji svojom mudrošću i iskustvom vode državu. Treba postojati zajednička briga za sve koji prebivaju u državi, kao i zajednička dužnost za pravedne socijalne odnose. Osjećaj sigurnosti unutar države odlika je pravednog zakona.²⁰

---

¹⁹ Usp. Ambrozije, *Exameron*, V, 13,40-44. U pozadini takve pouke stoji biblijska rečenica uzeta iz Lk 12,7: "Niste li vrjedniji od mnogo vrabaca?"

²⁰ Ambrozije je puno napora ulagao u jednakost unutar države ne samo na pravnom području nego i na moralnom. Poznat je slučaj s carem Teodozijem, kojeg je Ambrozije prisilio na pokajanje zbog zlodjela koja je počinio (bludništvo, ubojstvo, nepravda). Očito je da Ambrozije zahtijeva jednakost i unutar Crkve, ne samo unutar države. Tko je grješan, grješan je, makar bio i car! Kao i svaki drugi grješnik i car je dužan priznati svoja zlodjela. Usp. Angelo Paredi, *S. Ambrogio e la sua età*, Milano, 1994., str. 412-435.

Pčele su dobri tumači zakona. Opisivanje života i rada pčela poslužit će Ambroziju u naučavanju i pojašnjavanju zakona u državi. Promatrajući pčele, promatra funkcioniranje međuljudskih odnosa.

Pčele su posebna vrsta životinja: zajednički se razmnožavaju, zajedno žive pod istim krovom. Zatvorene su unutar granica svoje jedne i jedine domovine, zajednički rade, jedu, družu se, imaju zajedničke prihode i izdatke, zajedničko letenje.²¹

Na njihov poticaj imenuje se kraljica, na njihov poticaj stvara se zajednica. Premda imaju kraljicu kojoj su podložne, pčele su slobodne. U sebi gaje osjećaj poštovanja prema kraljici i iskazuju joj čast s nebrojenim mnoštvom letova u rojevima.

Posebnu pozornost milanski biskup posvećuje izboru vođe unutar ljudske zajednice. Vođa nije izabran ždrijebom, na temelju vrednovanih zasluga; on je često nesposoban. Nije izabran jednoglasno od strane manje učenih ljudi koji se kolebaju u svojoj nesigurnosti jer ne poznaju kvalitete koje su potrebne za zajedničko dobro. Još pridodaje kako vođe unutar ljudske zajednice još od svojih mladih dana okupljaju oko sebe laskavce i mlitavce te tako oslabljuju narav i volju onih koji su voljni i imaju energije raditi za zajedničko dobro. Osim toga svatko gleda svoje interese.

Kod pčela nije tako. Priroda sama stvara kraljicu, i to s jasnim znakovima koje treba imati vođa. Prije svega, to su njezine tjelesne dimenzije te blagi karakter, kao najvažnija krjepost jednog vođe. Premda pčele imaju žalac, ne koriste ga za kažnjavanje. One pčele koje su neposlušne zakonu, same sebe kažnjavaju, ubijajući sebe vlastitim ubodom žalca. Nitko ne poštuje svojega vođu koliko pčele, do te mjere da se nijedan član zajednice ne usuđuje izaći van ili tražiti nešto za prehranu, ako za to nema dopuštenje vođe.²² Područje kojim se kreću pčele ocrta šarenilo i ljepotu njihova života: mirisna polja, mirisavi cvjetni vrtovi, potočići po livadama, igra mladosti, rad u poljima. Crpeći od cvjetova slatke mirise, stvaraju prve temelje svojega tabora ili boravišta. Tko se u ovoj gradnji boravišta ponaša kao trut nema mu mjesta u zajednici.

Ni jedan umjetnik ni arhitekt ne može iskonstruirati građevinu koja bi bila bolja od pčelinjeg saća u šesterokutu savršeno

²¹ Kritičkom analizom teksta o pčelama dolazi se do zaključka da je Ambrozije bio pod priličnim utjecajem pjesnika Vergilija. On se inače služio ne samo Vergilijem nego i svime što mu je moglo koristiti u naviještanju Božjega misterija. Isto je tako očit utjecaj Bazilija Velikoga.

²² Usp. Ambrozije, *Exameron*, V, 21, 68.

simetričnih stranica. Svaka od pčela savršeno obavlja svoju funkciju: jedne se posvećuju traženju hrane, jedne se posvećuju stražarenju na ulazu u košnicu, druge prate kretanje oblaka i kiše, druge se opet posvećuju proizvodnji voska... Ni jedna od njih ne uzima posao od druge i ne stječe plodove svojega rada otimajući drugima. Pčele mogu biti iznimno ugrožene, kaže Ambrozije, jer prijeti opasnost da im netko drugi zaposjedne ono što su s mukom stekle. Premda se stalno kreću oko meda, one ipak imaju u sebi otrov koji mogu ispustiti prilikom uboda žalcem. Ako su izazvane, spremne su jednim ubodom oduzeti sebi život.

U tumačenju Božjih misterija Ambrozije se uvijek vraća na ono što kaže Sveto pismo. Tako u ovom slučaju o marljivosti pčela on upućuje slušatelje na biblijski tekst: Pogledaj pčelu kako radi i kakvo dragocjeno djelo daje u zamjenu: kralj i pokorni narod po uzoru na nju trebaju raditi za svoje spasenje; doista, za svakog je takva marljivost poželjna i dragocjena.²³ "Čuješ li što ti govori prorok? Poučava te da slijediš primjer ove male pčele i da je oponašaš. Pogledaj kako je marljiva, koliko je mila. Njezin proizvod, poželjan i tražen od svih, nije namijenjen samo nekima, nego njezina dobrota bez razlike s jednakom blagošću nudi jednaku slast i kralju i cijelom narodu. Njezin plod ne donosi nam samo užitak nego i zdravlje. Zaslađuje usta i liječi rane. Iako je pčela po svojoj fizičkoj konstrukciji vrlo krhka ona posjeduje veliku snagu mudrosti i krepost ljubavi."²⁴

Pčela je očit primjer dragovoljnog služenja zajednici. Na nekoliko mjesta pčela ipak ne zauzima prvo mjesto u Ambrozijevom razmišljanju, ona mu služi kako bi pokazao konkretnom čovjeku kako mu se ponašati.

Socijalna osjetljivost i zakonska pravednost u ljudskom društvu čine osnovnu sastavnicu Ambrozijeva pastoralala. Ni u jednom trenutku ne ispušta iz vida govor o čovjekovu ponašanju i međuljudskim odnosima. Na površinu izlazi promišljanje o vrijednosti života. Život je vrijednost koju ljudi moraju voljeti i stoga milanski biskup uči da čovjek mora naučiti voljeti svoje vlastito društvo i djecu te se njima posvetiti.²⁵

---

²³ Usp. Izr 6, 8a-b. Ambrozije se služio tekstom iz *Septuaginte* gdje se govori o pčeli, dok *Vulgata* u istom citatu donosi govor o mravu.

²⁴ Ambrozije, *Exameron*, V, 21, 72.

²⁵ Kao primjer socijalne brige i zakonske pravednosti dobro došao je i primjer vrane. Vrana se brine za svoje mlade sve dok ne steknu snagu da mogu sami letjeti. Ne ostavlja ih same. Nasuprot njima Ambrozije stavlja žene svojega

Nasuprot odgovornom obiteljskom životu Ambrozije stavlja i mogućnost prihvaćanja djevičanstva, koje je veliko bogatstvo unutar zajednice. Dok u pčeli na neki način pronalazi sliku obiteljskoga života, istodobno u njoj vidi primjer djevičanstva. Obraća se djevicama govorom o pčelinjim djelima, saću od meda. "Doista, djevičanstvo se može usporediti sa pčelom: ona je marljiva, čedna, ustrajna. Pčela je opijena rosom, ne poznaje parenje i proizvodi med. Za djevicu je božanska riječ kao rosa koja na nju pada. Djevičanska stidljivost je besprijeekorna. Porod djevice plod je usta koja su lišena gorčine, a bogata slatkoćom. Rad im je zajednički kao i plod.²⁶ Potom nastavlja govoriti djevicama: "Kako bih volio, o kćeri, da oponašaš ovu malu pčelu, kojoj su hrana cvjetovi, čiji je porod skupljen i stečen ustima. O kćeri, oponašaj ovu pčelu. Neka tvoje riječi ne šire veo prijevare, neka ne budu ovijene lažju; neka budu čiste i pune ozbiljnosti. Također, neka tvoja usta rode vječno potomstvo tvojih zasluga."

3.2.3. Orao²⁷ - znak uskrsnuća i besmrtnosti duše

Međuljudski i društveni odnosi podvrgnuti su kritici. Ambrozije kritizira bogataše koji, ne želeći dijeliti svoje imanje s nasljednicima, ne priznaju djecu koju su začeli. Odriču se začetoga djeteta koje je još u utrobi, poduzimaju smrtonosne radnje i prekidaju život prije negoli se pojavi na ovom svijetu.²⁸ Okrivljuje čovjeka koji je naučio druge kako se djeca napuštaju. On je onaj koji je izmislio krute zakone protiv života. On je onaj koji je napravio razlike među djecom. Čovjek je razdijelio svoju djecu međusobno jer je jednima dao veće, a drugima manje pravo na nasljedstvo. Nije za to kriva priroda, jer ona je svima dala jednako pravo nasljedstva.²⁹

---

vremena koje premda pripadaju ljudskoj vrsti, vrlo brzo prestaju dobiti svoju djecu, a imućne su, usp. *Exameron*, V, 18, 58. Vranu spominje samo jednom pa je stoga donosimo samo u ovom kontekstu.

²⁶ Usp. Ambrozije, *De virginibus*, I, 8, 40-41.

²⁷ Orao će se promatrati i kroz neke druge vidove čovjekova života, ali mi smo se odlučili za ovakav naslov jer izražava nebesku i vječnu stvarnost.

²⁸ Usp. Ambrozije, *Exameron*, 18,58. Očito je da do izražaja dolazi stav Crkve prema tek začetom životu i životu općenito. Ne dopušta prekidanje nerođenog ni rođenog života. Brani instituciju braka i traži veliku odgovornost roditelja, jer vrijeme u kojem žive usmjereno je protiv braka i života. Ovdje Ambrozije aludira na manihejce, koji osuđuju brak i rađanje, s jedne strane, a s druge se strane zalažu za konkubinatu i u njemu rađanje djece.

²⁹ Zgodno je spomenuti da je Ambrozije u svojim djelima često govorio protiv bogataša i nepravedno razdijeljenog nasljedstva.

U takav kontekst ljudskog ponašanja dobro se uklapa govor o orlu. Orlu se prigovara da od svojih dvoje malih orlića odbacuje jedno, a drugom se posvećuje.³⁰ Neki misle da to čini zbog manje brige o prehranjivanju, no Ambrozije ne podupire takvo mišljenje. Poziva se na Sveto pismo koje ističe veliku orlovu brigu za mladunčad (Pnz 32, 11).

Istina je da orao odbacuje orlića, ali tek onda kad se mladi orlić pokaže plašljivim i ako obara svoj pogled pred sunčevim zrakama. Takav je sam sebe odbacio, jer je postao izrodom i nedostojnim društva neustrašivih. Orao ne osuđuje svoje mlade zbog svoje krute naravi, nego iz objektivnih razloga: ne odbacuje ih kao svoje nego kao nezakonite.³¹

Kada se Stari zavjet počeo tumačiti u svjetlu kršćanske poruke, svi božanski atributi odnosili su se na Krista. Tražilo se utemeljenje u Kristu, pa tako i u pitanju simbolike životinja. Kraljevsko dostojanstvo orla predstavlja Gospodina, kralja svemira. Krist je onaj moćni orao koji preuzima brigu za svoj narod koji je na križu svojim krilima zaštitio čovjeka i usmjerio let prema nebu.³²

Nadalje, orao poprima i druge vrijednosti u otačkoj egzegezi. On je ptica dugoga vijeka. Za Ambrozija on predstavlja pravedne duše koje se uzdižu prema nebu. Donosimo tumačenje jednog biblijskoga teksta na tu temu: "Gdje bude tijelo, ondje će se i orlovi skupljati."³³ Orao se dovodi u usku vezu s događajem Isusove smrti. Da bi pojasnio značenje tijela, Ambrozije se služi orlovima. Duše pravednika uspoređene su s orlom, jer one streme prema visinama, ostavljajući za sobom provalije. Ako se shvati ispravno značenje orla, onda će se izbjeći svaka sumnja o značenju tijela, nadasve ako se prisjetimo Josipa iz Arimateje koji je od Pilata dobio mrtvo tijelo Kristovo.

---

³⁰ Sličnog je ponašanja i kobac. Kobac ne želi da njegovi mladi postanu bez životne snage koju im je priroda podarila i zato ih podvrgava različitim kušnjama. Baca ih iz gnijezda kako se ne bi bojali letjeti, radije ih navikava na hvatanje plijena nego na lijeno hranjenje gotovom hranom. O ovoj ptici Ambrozije ne govori previše pa je usputno spominjemo, usp. *Exameron*, V, 18, 59.

³¹ Ambrozije, *Exameron*, 18, 60. Stavljanje mladih orlića na kušnju gledanja u sunčeve zrake postalo je na neki način omiljeni motiv kod klasičnih i kršćanskih pisaca kako bi se dokazalo tko je dostojan biti pripadnikom svoje vrste, usp. Ambrozije, *De interpellatione Iob et David*, IV, 5, 21; *Expositio psalms CXVIII*, 19, 13.

³² Ovako razmišljanje prisutno je općenito u patrističkoj egzegezi, posebno kod Jeronima. Veliko je bogatstvo kod Otaca s obzirom na simboliku životinja, ali mi se zadržavamo samo kod Ambrozija.

³³ Lk 17, 37.

Dalje u svojoj egzegezi Ambrozije tumači da su Marija Kleofina, Marija Magdalena i Marija Gospodinova majka, te apostoli i drugi, oni orlovi koji su se okupili oko mrtvoga tijela Isusova. U takav kontekst stavlja se i duljina orlova života, te Ambrozije govori o budućem dolasku Isusa Krista kad će se svi vjerni oko njega okupiti poput orlova oko njegova duhovnog tijela.³⁴

Orao dobiva antropološki simbolizam jer će predstavljati one vjernike koji će se sada i u buduće okupljati oko Krista. To je pozitivni smisao ove ptice, ali postoji i onaj negativni, po kojem orao predstavlja loše ljude, koji napadaju i otimaju od slabih.³⁵

Klasična i kršćanska tradicija u određenim kontekstima spominju i dugovječnost orla.³⁶ Držalo se da orao nikada ne stari, štoviše, da mu se život obnavlja i uvijek počinje novi, ne na temelju onoga što kaže zoologija, nego na temelju onoga što kaže Sveto pismo: "Kao orlu ti se mladost obnavlja" (Ps 103,5). Time se najavljuje besmrtnost duše pa su stoga kršćani orla sve više doveli u vezu s Kristovim uskrsnućem. Besmrtnost duše stječe se pomoću vjere i milosti, a njih daju sakramenti. Mi smo obnovljeni po novom rođenju u sakramentu krštenja, obnovljeni smo po izlivanju Duha Svetoga i bit ćemo obnovljeni i u uskrsnuću.³⁷ Orlu se pridaje čudesno rađanje, kao i mitskoj ptici feniksu. Kao što se ptica feniks obnavlja iz pepela, tako se i orao obnavlja iz svojih posmrtnih ostataka. To je Ambroziju dalo povoda da ga poveže s kršćanskim ponovnim rađanjem po sakramentu krštenja, jer pošto smo umrli grijehu, stvoreni smo po drugi put.³⁸

Nadasve, orao je simbol vjerničke duše koja čezne za Bogom i koja se predaje kontemplaciji u njegovu svjetlu.³⁹ Toj vjerničkoj duši obećana je vječna mladost milosti i snažna krila kako bi se od zemaljskih stvari mogla uzdići prema nebu. Naša se duša kao orao uzdiže prema visinama, leti iznad oblaka, blista nakon što je

³⁴ Usp. Ambrozije, *Expositionis evangelii secundum Lucam*, VIII, 55.

³⁵ U ove ljude posebno spadaju heretici, koji preziru Crkvu.

³⁶ O tome osobito govori M. P. Ciccarese, *Il simbolismo dell'aquila. Bibbia e zoologia nell'esegesi cristiana antica*, u: *Civiltà classica e cristiana*, XIII/3, 1992., str. 295-333.

³⁷ Usp. Ambrozije, *De interpellatione Iob et David*, IV, 9, 35.

³⁸ Usp. Ambrozije, *De paenitentia*, II, 2, 8. Novost života po sakramentima posebno je prikazana u: *Exameron*, V, 23, 79-80. gdje se sakramenti dovode u vezu s pticom feniks.

³⁹ Ambrozije, *De virginitate*, 18, 115.

obnovljena, uznosi se prema nebu, gdje više neće pasti u zamku neprijatelja.⁴⁰

Prema drugoj interpretaciji orao predstavlja uskrsnuće Kristovo. Četiri životinje koje su pridane evanđelistima, Ambrozije interpretira u svjetlu Kristove stvarnosti. Krist je taj čovjek, lav, bik i orao. Čovjek je jer je rođen od Marije, lav jer je najjači, bik jer je žrtva, orao jer je uskrsnuće.⁴¹

3.2.4. Sivi sup – znak utjelovljenja

Krjepost djevičanstva istaknuta je i u govoru o sivom supu. Supovi se ne upuštaju u parenje niti se upuštaju u vezu na način braka. Nitko ne poriče njihovu odliku da se razmnožavaju bez interventa muške spolne stanice a njihovi potomci žive i do sto godina. Takvo razmišljanje i korištenje primjera u prirodi Ambroziju će poslužiti za obranu djevičanstva Djevice Marije.

Kritizira one koji ismijavaju kršćanski misterij koji se odnosi na to da je djevica rodila sina te drže nemogućim da se dogodi porod, a da nije bilo nikakva odnosa s muškarcem. Drže to nemogućim kad je u pitanju Majka Božja, a drže mogućim kod sivih supova. Ambrozije se poziva na prirodu koja je u ptice usadila odliku djevičanstva. Sam Gospodin stvorio je u prirodi tolike primjere pomoću kojih želi pokazati dostojanstvo i istinitost tajne Utjelovljenja.⁴²

Ambrozije navodi i drugi kontekst ovih krilatih ptica. U sivog supa postoji urođena navika navješćivanja smrti ljudima. On osjeti kad će se sukobiti dvije vojske. Tad se pojavljuju u velikom mnoštvu i najavljuju pogibiju vojnika koji će i njima samima postati plijen.⁴³

3.2.5. Roda - znak dobrote i milosrđa

Svijet životinja je i svijet čovjeka. Često će Ambrozije svoje nagovore i tumačenja popratiti riječima kako je čuo ili kako se priča o ovoj ili onoj životinji. To može značiti kako ni on sam nije

---

⁴⁰ Ambrozije, *De bono mortis*, 5, 16.

⁴¹ Ambrozije, *Expositionis evangelii secundum Lucam. Prologus 8.*

⁴² Usp. Ambrozije, *Exameron*, V, 20, 65. Radi se o legendi vrlo rasprostranjenoj u ono doba, da se sivi supovi razmnožavaju bez spajanja muške i ženske spolne stanice, a u stvarnosti nije tako. Ne ulazeći u znanstvene i stvarne činjenice, ova legenda poslužila je svrsi, jer je bila dio mentaliteta tadašnjega vremena.

⁴³ Usp. Ambrozije, *Exameron*, V, 23, 81.

dovoljno poznao ponašanje i navike određenih životinja, te time čitatelju dalo povoda za zaključak kako njegovo tumačenje ne smije uzeti u strogo znanstvenom zoologijskom smislu.⁴⁴

U takvom “nesigurnom” govoru o životinjama Ambrozije spominje i rode. Za njih govori kako se priča i kako se zna da su to ptice selice koje imaju svoj strogo određeni red kretanja s jednog kraja svijeta na drugi, i to točno u određeno godišnje doba. Došavši u nepoznati kraj, makar i na kraće vrijeme, roda stvara prijateljske odnose, primjerice s vranama. Postaju prijatelji, a ove im uzvraćaju zaštitom pred mogućim neprijateljima.⁴⁵

Krajnji cilj iskusnog propovjednika kakav je bio Ambrozije, jest obraćanje čovjeku. Ljudi bi trebali učiti od životinja; biti gostoljubivi i s velikim religioznim poštovanjem pristupati gostima i pridošlicama. Poštivati tuđi život zahtijeva žrtvovati svoj radi onih koji su pridošlice u životnom okruženju. “Mi zatvaramo vrata pred pridošlicama dok za njih ptice žrtvuju svoj život, i zanemarujemo gostoljubivost u našim kućama, dok ptice sa svojim pridošlicama dijele opasnosti, te često ratujemo s onima kojima ptice pritiče u pomoć.”⁴⁶

Stupanj dobrote koja se nalazi kod roda zadobiva zavidnu razinu u našeg autora. Naime, on na vrlo odrješit način govori slušateljima kako nitko od razumnih bića ne može tako uzorno oponašati primjer dobrote, ljubavnosti i obzirnosti kao što to čini roda. Mladi roditelji okupe se oko oca koji je već oronuli starac te ga griju svojim perjem i krilima. Hrane ga hranom koju su sami skupili i na taj način mu vraćaju snagu. I ne samo to: žele mu vratiti snagu da opet poleti, podupiru ga s jedne i druge strane kako bi svome starom ocu vratili prijašnju sposobnost letenja.

“Tko to od nas sa strpljenjem pridiže oboljelog oca? Tko bi uzeo na svoja leđa oronula starca? Pticama nije neugodno činiti ono što je iskreno očitovanje njihove sklonosti, nije im teško ono što spada na njihovu naravnu dužnost. Ptice ne odbijaju hraniti

⁴⁴ Nije nam cilj ulaziti u znanstvene vode dok govorimo o simbolici životinja, nego iznijeti na vidjelo kršćansku poruku. Kako je odnos teologije stvaranja i znanosti uvijek aktualna tema, ovdje preporučujem: Dominique Lambert, *Znanosti i teologija*, Zagreb, 2003; Karl Rahner, *Temelji kršćanske vjere: uvod u pojam kršćanstva*, Rijeka, 2007.

⁴⁵ Treba imati u vidu vremensku udaljenost, odnosno vrijeme kad je pisan ovaj otački tekst. Isto tako treba imati u vidu da Ambrozije preuzima i starije tekstove, iz kršćanske ili poganske baštine, što nas upućuje na oprezniji pristup tadašnjem shvaćanju i tumačenju simbolike životinja.

⁴⁶ Ambrozije, *Exameron*, V, 16, 54.

oca, dok mnogi ljudi to odbijaju premda im je ta obaveza i po zakonu predviđena. Ove ptice nemaju propisani zakon ali imaju onaj urođeni. Nisu prisiljene na tu dužnost nikakvom zapovijedi, nego su vođene prirodnom sklonošću da čine dobro. One se ne stide podupirati onemoćale dijelove tijela staroga oca koji u njihovim očima zaslužuje veliko poštovanje."⁴⁷

3.2.6. Ptica feniks – znak obraćenja i uskrsnuća

Na stranicama Ambrozijevih djela pronalazi se bogatstvo primjera uzetih iz postojeće literature i iz prirode. Tumačeći biblijski tekst 1 Kor 15, 51-53 o uskrsnuću, Ambrozije poseže za primjerom ptice feniks koja svakih petsto godina obnavlja svoj život.

Ta ptica, naime, kada se približi kraju svojega života izgrađuje sebi omotač s tamjanom i drugim mirisima, ulazi u njega i umire. Iz raspadnutog tijela oživljava crv koji malo-pomalo, nakon određenog vremena, dobiva krila i poprima oblik istovjetan prethodnoj ptici. Ptica feniks simbol je uskrsnuća i stoga Ambrozije tumači kako postoji Kristovo i čovjekovo uskrsnuće. Naš autor jasno podcrtava da ptice postoje radi čovjeka, a ne čovjek radi ptica. Time dolazi do izražaja jedan hermeneutski princip po kojem stvorena stvarnost biva obojena teološkom notom. Naime, to znači da su sva stvorenja jedna Božja poruka čovjeku. Zakoni i povijest svih stvorenja nisu zatvoreni u sebe i nisu samo sebi dostatni: oni upućuju na onaj viši Božji plan. Ambrozije to potvrđuje postavljajući pitanje: "Tko je (ptici feniks) navijestio dan njezine smrti na taj način da pripremi sebi miomirisni omotač, da uđe u njega i umre...?"⁴⁸

---

⁴⁷ Ambrozije, *Exameron*, V, 16, 55. Ambrozije donosi kako su i stari Rimljani rodu nazivali *pia avis*. Naziv 'milostiv' dobivali su zato i neki rimski imperatori od Senata, kao na primjer Antonio Pio, jer je svojim rukama podupirao svojega tasta koji je bio već u poodmakloj dobi. Kao što je on od strane Senata dobio taj naziv tako bi svako dijete taj isti naziv trebalo zaslužiti od svojega oca. Ovdje se radi o razmjeni dobara; otac naziva milostivima svoju djecu dok djeca uzvraćaju dobrotom. Ambrozije tvrdi da je upravo krjepost 'milostivosti' prešla s ove ptice na ljude.

⁴⁸ Ambrozije je mišljenja kako čovjek ne može sebe u potpunosti upoznati ako ne upozna i ne razumije samu narav prirode. Taj princip je od velike važnosti ne samo za egzegetsku metodu nego i za bolje shvaćanje antropologije. Tako se čovjek očituje kao solidaran sa svemirom jer je poznavanje naravi stvorenja dobar početak spoznaje samoga čovjeka. Čovjek u potpunosti posjeduje puninu u odnosu prema Stvoritelju, dok druga stvorenja nemaju takvu participaciju. Svrhovitost svijeta i stvorenja stoga su u službi čovjeku na taj način da služe čovjeku za primjer i pouku, usp. *Exameron*, VI, 2, 3.

Prema hermeneutskom principu čovjek treba učiti od prirode pa zato Ambrozije upozorava čovjeka: "I ti čovječe izgradi svoj omotač; skini sa sebe staroga čovjeka sa svojim djelima, obuci se u novoga čovjeka. Tvoj omotač, tvoje odijelo je Krist koji te treba zaštititi i obnoviti u danima napasti... Tvoj omotač je vjera; ispuni je mirisima kreposti, tj. čistoćom, milosrđem, pravednošću, i uđi sa svim tim u svetište svoje vjere, mirisav ugodnim mirisom svetih djela."⁴⁹

Na drugome mjestu ptica feniks postaje uzorom umiranja i oživljavanja. Ona ne poznaje fizičko parenje kako bi proizvela svoje mlade, ne zna što znači fizička i seksualna privlačnost: ona se oživljuje na mjestu svojega umiranja, postaje nova ptica koja je nadišla samu sebe, nasljednica svoga tijela i rođena iz vlastita pepela.⁵⁰

3.2.7. Jarebica - znak nepoštenog ponašanja

Prepredena i lukava ptica kao što je jarebica pronalazi svoje mjesto u misli svetoga Ambrozija. Makar negativna ponašanja, ona prenosi dublju poruku kršćanima. Svojim ponašanjem prema nečemu što joj ne pripada, simbolizira nepravedne i kradljive osobe, a na prvome mjestu dovodi se u usku vezu s đavlom. Ta ptica, zvana još i alpska kokoš, krade od drugih ptica njihova jaja i sakriva ih ispod sebe. Njezino ponašanje nije pošteno pa njezina prijevara neće donijeti nikakva ploda. Čim se mladi izlegu, oni će, po svojoj naravi čuvši glas one ptice koja je proizvela jaja, poletjeti njoj u susret. Oni će napustiti gnijezdo majke hraniteljice i potražiti gnijezdo majke stvarateljice. Majka hraniteljica, to jest jarebica, doživljava besmisao svojega truda i napora.

Po već poznatoj metodi Ambrozije svoje razmišljanje potkrepljuje biblijskim citatima. U ovom slučaju prorok Jeremija (17,11) donosi kako jarebica zapomaže i skuplja ono što nije rodila. Njezino zapomaganje rezultat je njezine prijevare, njezina ispraznog truda i napora jer podiže malene za nekog drugog, a taj je zapravo prava majka koja im je darovala život.

Takvo promatranje ponašanja životinja podiže se na univerzalnu ili soteriološku razinu. Naime, dovodi se u usku vezu s đavlom, koji na sve moguće načine nastoji otrgnuti od Stvoritelja njegova stvorenja. Ako đavao uspije sakupiti nesvjesna bića koja su lišena sposobnosti da razmišljaju svojom glavom, on

⁴⁹ Ambrozije, *Exameron*, VI, 22, 80.

⁵⁰ Usp. Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 19, 13.

ih podvrgava uživanju i nasladama tijela. No, čim oni čuju glas, odlaze od đavla, vraćaju se majci, koja ih grli i stavlja u krilo kao svoju djecu. Đavao je okupio narode koje nije stvorio, ali čim ljudi čuju glas Kristov kroz evanđelje, odlaze od đavla, i On ih skuplja pod svoja krila te povjerava odgoju majke Crkve.⁵¹

3.2.8. Lastavica – znak uzorne obitelji

Za pravi odnos u obitelji i među ljudima lastavica je savršen primjer. Ona je *exemplum pietatis*, kako za djecu prema roditeljima, tako i za roditelje prema djeci. Savršen je uzor obitelji. Osobine koje posjeduje lastavica Ambrozije vrlo precizno iznosi. Naime, lastavica je tijelom malena, ali savršenog osjećaja za druge. Premda joj u životu sve nedostaje, ona gradi gnijezdo s velikom mudrošću, a gnijezdo izgrađeno s mudrošću vrjednije je od zlata. Znak mudrosti je lastavica jer slobodno leti. Istodobno iskazuje savršeno povjerenje u ljude jer upravo njima povjerava svoje mlade. Gradi svoje gnijezdo tamo gdje se kreće čovjek, u prostorima gdje čovjek svaki dan prolazi. Lijepa je spoznaja da lastavica svoje mlade uči da se od rođenja navikavaju živjeti s ljudima, u prostorima kojima se čovjek kreće i na taj se način osigurava od neprijateljskih ptica. Lastavicu resi savršena ugladenost kojom, bez ičije pomoći, uređuje svoj životni prostor, kao vješti umjetnik.

Osim te sposobnosti za građenje i uređenje životnoga prostora lastavica posjeduje i liječničku sposobnost. U slučaju bilo kojeg oblika sljepoće kod njezinih malenih, bilo da su oči ranjene ili da se ne mogu otvoriti, lastavica preuzima brigu poput liječnika i vraća vid slijepima.⁵²

Čovjekov odnos prema bogatstvu i prema privatnom vlasništvu dolazi u prvi plan kad je u pitanju simbolizam lastavice. Dolazi do izražaja čovjekova navezanost na ovozemaljsko jer Ambrozije nastoji u vjernicima probuditi zanimanje za ono duhovno kad kaže da ne treba jadikovati zbog siromaštva ili zbog nedostatka novca u kući. Veći je siromah lastavica, lišena i najmanjeg novčića, ali bogata dosjetljivošću jer gradi bez ikakva privatnog vlasništva. Još se veća njezina krepost sastoji u tome što ona podiže svoje mjesto obitavanja a da pritom nikome ništa nije oduzela, bližnjemu nije

---

⁵¹ Usp. Ambrozije, *Exameron*, VI, 3, 13.

⁵² Liječnička sposobnost lastavice je legenda koja je dobro poslužila u ovom kontekstu *exemplum pietatis*.

naudila niti ga je lišila njegova prava i njegova materijalnoga dobra.⁵³

Čovjek se drugačije odnosi prema siromaštvu i bogatstvu. Na nas, kaže Ambrozije, siromaštvo ima poguban utjecaj. Oskudica nas uznemiruje i mnoge vodi prema kažnjivim djelima te prisiljava na kriminal. Iz zavisti i pohlepe za stjecanjem bogatstva ulažemo veliki trud i napor u kovanju nepravednih planova koji će dovesti do prijevare i izazivanja propasti sebe i drugih. Čovjek postaje umoran u duši, nestabilan u sebi, nesposoban provoditi život na zemlji i nesposoban potražiti pravi lijek koji bi ga uputio na put ispravnoga djelovanja. Jedan od pravih lijekova za ispravno djelovanje jest pouzdanje u milosrđe Božje, i to u onom trenutku kada ponestane materijalnog dobra.⁵⁴

Lastavica je istaknuta i u negativnom kontekstu. Poznato je naime da su mnogi crkveni oci tražili pravilan odnos prema onome što nije bilo kršćansko, naročito prema filozofiji. Neki od njih nisu bili spremni otvoriti vrata filozofiji i drugim poganskim elementima. Takvo se nastojanje pronalazi i kod Ambrozija kada citira jedan biblijski tekst kako bi pokazao razliku između onoga što nudi filozofija i onoga što nudi kršćanstvo: "Oholnici mi jame iskopaše: oni ne rade po zakonu Tvojemu" (Ps 118, 85). Psalmist se nalazi pred onima koji mu sprječavaju ispravno vjerovanje svojim beskorisnim pričama i pretjeranim brbljanjem. Misli na filozofe koji su kao lastavice koje svojim dosadnim i pretjeranim cvrkutanjem narušavaju spontane, umilne i dugotrajne razgovore.⁵⁵

U vezu s lastavicom dovode se i heretici koji ne govore istinu niti poznaju zakon. Samo čovjek koji solidno poznaje zakon, može govoriti o istini. Čovjek duhovno bogat zna razlikovati i odijeliti heretičko brbljanje od evanđeoskog nauka. Zato nepoučeni ljudi trebaju šutjeti pred istinom. To je zahtjev samoga Boga jer Bog

⁵³ Povijest svjedoči kako odnosi među ljudima, posebno između bogatih i siromašnih, nisu ispravni. To je realnost s kojom se i Ambrozije susreo. Ekonomska i socijalna situacija nije išla u prilog siromašnima, a time se nije uklapala ni u kršćansku poruku, usp. L. C. Ruggini, *Ambrogio di fronte alla compagine sociale del suo tempo*, u: *Ambrosius Episcopus. Atti del Congresso internazionale di studi ambrosiani nel XVI centenario della elevazione di sant'Ambrogio alla cattedra episcopale, Milano 1-7 Dicembre 1974*, Milano, 1976.

⁵⁴ Usp. Ambrozije, *Exameron*, V, 17, 57.

⁵⁵ Usp. Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 11, 19. Postoji jedna izreka s obzirom na lastavice još od Aristotela, koja je prisutna i kod kršćanskih autora: "Hirundinem in domum non suscipiendam, id est garrulos et verbosos homines sub eodem tecto non habendos."

ni Isus Krist ne stanuju u onom čovjeku čija usta vode rasprave bez vjerskoga sadržaja. Takve ljude Ambrozije dovodi u vezu s razbojnicima koji ubijaju svojim lažima te ih vode po stranputici istine. Iz ovog je očito kako je lastavica poslužila Ambroziju u naviještanju evanđeoske istine.⁵⁶

3.2.9. Grlica – znak čistoće

Teško je sa sigurnošću reći kojim se načinom Ambrozije koristio u izboru krilatih životinja koje je želio postaviti kao *exemplum mysterii*. Sigurno je da je bio pod utjecajem nekih crkvenih ili antičkih pisaca. Ali sigurno je i to da je bio vođen i osobnim poznavanjem tih Božjih stvorenja te osobnom sklonošću prema određenim pticama. Ne znamo koliko je poznavao taj "Božji zoološki vrt", ali da se u njemu dobro snalazio, očito je. U tekstovima se očituje određena sustavnost jer sâm kaže: "Dolazimo do grlice..."⁵⁷ To bi moglo značiti da je s određenom namjerom i s određenim naglaskom pozorno pripremao poruke s kršćanskom vrijednošću.

Tako Ambrozije u kontekstu prinošenja žrtve od dvije grlice ili dva golubića prigodom Kristova prikazanja u Hramu grlicu predstavlja kao simbol čistoće. Ona je čista žrtva ugodna Gospodinu. Njezinu čistoću opravdava riječima: "Priča se da grlica, kada ostane udovica nakon smrti zaručnika, zamrzi bračnu sobu čak i samo ime ženidbe, jer ju je prva ljubav razočarala smrću njezina ljubljenoga... Ona odbija obnavljanje bračnoga ujedinjenja i ne krši zakon čistoće ili bračnu vezu koju je imala sa svojim dragim, jer njemu čuva svoju ljubav, za njega čuva dostojanstvo supruge. Naučite, o žene, kolika je ljepota udovištva, čak i među pticama uzvišena."⁵⁸

Ambrozije postavlja pitanje: "Odakle grlici dolazi instinkt čistoće? Takvo što ljudi ne znaju. Odakle dolazi većini životinja jedna skromna briga za vlastitu trudnoću? One, kada primijete simptome svoje 'trudnoće', ne dopuštaju više parenje kako ne bi dale povoda preljubu."⁵⁹ Veliča prirodni zakon ugrađen u pticama,

---

⁵⁶ Usp. Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 11, 20.

⁵⁷ *Exameron*, V, 19, 62.

⁵⁸ Ambrozije, *Exameron*, V, 19, 62. Grličina monogamija i njezina samoća poznate su još prije Ambrozija. Tako ju spominje Origen: *Commentarius in Canticum II; Physiologus* 28; Aristotel, *Historia animalium*, I, 7, 613a 14 s

⁵⁹ Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 19, 13.

koji se ne može naći među ljudima. Takve hrabrosti nema među ljudima. Služi se riječima svetoga Pavla koje potvrđuju njegovo izlaganje (1 Tim 5, 14; 1 Kor 7, 8-9).

Iz tumačenja ponašanja grlice prema preminulom mužjaku može se iščitavati društvena i moralna situacija Ambrozijeva vremena jer i sam govori kako žene njihova vremena s velikom poteškoćom uspijevaju sačuvati vjernost bračnim obećanjima i bračnoj čistoći.⁶⁰ Za Ambrozija grlica je i znak vjerne ljubavi, jer ona ne vene u cvijetu mladosti, ne dopušta biti opsjednuta laskavim ponudama, jer zna sačuvati već jednom dano bračno obećanje.⁶¹

U grlici je usađena Božja mudrost jer ona gnijezdo s mladima pokriva otrovnom biljkom⁶² kako ih grabežljivci ne bi napali. Napadači jednostavno znaju da je ta biljka otrovna i ne ugrožavaju svoj život.

Čovjek treba biti oprezan prema svojem duhovnom životu, odbijati od sebe svako zlo koje prijeti duhovnoj sigurnosti. U životu se treba pouzdati u providnost Božju kako se pouzdaje grlica i svako drugo stvorenje koje u sebi posjeduje neku vrstu razuma.

3.2.10. Golubica – znak duhovnog leta

Kako bi pokazao čovjekovo uzdignuće, milanski se biskup služi biblijskim likovima koji su zaslužili da budu uzdignuti na nebo. Ilija, Pavao, David poticaj su kao krila golubice koja uzdižu prema nebu. “Ako si u Kristu uzdignut, jesi li postao ptica u Duhu? Kada je Duh Sveti sišao u obliku golubice, dao ti je svoja krila da bi s njima mogao odletjeti sa zemlje.”⁶³

Kršćanski duh mora neprestano biti budan i oprezan. “Ako bi se u tebi rasplamsao duh čistoće, jedan čisti um, postao bi golubica.” I nastavlja: “Stoga ti je rečeno: Budite jednostavni kao golubovi. Ako ti nedostaju duga krila za let, budi zadovoljan i kraćim krilima.” U istom kontekstu i odlomku čovjek je uspoređen

---

⁶⁰ Moralna situacija nije bila na zavidnoj razini pa je stoga milanski biskup često puta kritizira. Poznati su mnogi radovi o toj temi ali mi ćemo je ostaviti po strani.

⁶¹ Usp. Ambrozije, *Exameron*, V, 19, 63.

⁶² Usp. Ambrozije, *Exameron*, VI, 4, 29. Ambrozije navodi *urginea maritima*. Radi se o otrovnoj biljci koja se koristila u medicini.

⁶³ Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 14, 38. Tema ‘leta duše’ prisutna je u platonizmu, ali je iznimno draga i milanskom biskupu.

s pticom: “Ti si čovječe kao ptica i, kao ptica, postao si nov po orlovoj mladosti: zato postoji dobar razlog što se pticama postavljaju zamke. Zašto si uronjen u zemlju kad težiš prema nebu? Postoji dobar razlog što se novom čovjeku postavljaju zamke, jer je počeo pripadati Kristu.”

Krila golubice i svake druge ptice tako postaju simbolom leta kršćanskoga duha koji se treba uzdići iznad zemlje, te simbol ljudske duše koja teži sjedinjenju s Kristom. U tom slučaju Ambrozije stavlja naglasak na let golubice, a ne na njezin karakter.⁶⁴ Kako bi još više pojačao čovjekovu duhovnu aktivnost, Ambrozije se služi biblijskim citatom: “Tvoje su oči kao golubovi iznad bogatstva voda, oprane u mlijeku, poredane sjede iznad mnoštva” (Pj 5, 12). Ovim citatom dolazi se do tumačenja Gospodinova krštenja u mlijeku, tj. u čistoći. Oni koji su doista “kršteni mlijekom”, oni predstavljaju ljude koji vjeruju bez pretvaranja, nude dobar prinos vjeri i zaodjenuti su milošću bez mrlje. Od čovjeka se traži da ima oči kao golubica jer je s takvim očima sličan Kristu. Golub je poslužio u svrhu čovjekova sakramentalnog opredjeljenja za Krista.⁶⁵

Govoreći o kršćanskim krjepostima kao što je ljubav, Ambrozije uspoređuje krila ljubavi s krilima goluba.⁶⁶ Upravo su pera goluba srebrna krila s kojima se uzdiže prema onome koga voli. I zato psalmist kaže: “Daleko, daleko bih letio, u pustinji se nastanio” (Ps 54, 8). Krila ljubavi krila su vatre kojima se pali još veći plamen ljubavi. Ističe se potreba čovjekove težnje prema Bogu, a kao primjer služi slikoviti govor o krilima goluba ili drugih ptica.

4. PRIRODNI SKLAD: SLIČNOSTI I RAZLIKE IZMEĐU ČOVJEKA I ŽIVOTINJE

Čovjek je odgovoran prema čovjeku, i tu se radi o čovjekovoj obvezi prema onome tko mu je sličan po naravi. Evanđeoski zahtjev je pohoditi onoga tko je u tammici ili bolestan sve dok je na životu, ali isto tako od njega se zahtijeva odgovoran i pošten odnos prema mrtvim tijelima.

---

⁶⁴ Let golubice stavlja se u kontekst tumačenja leta duše. Radi se o tematici koja je postala slika mistične askeze kod crkvenih otaca u kojoj se susreću biblijski, filozofski i kršćanski elementi, usp. J. Daniélou, *Les symboles chrétiens primitifs*, Paris, 1961.

⁶⁵ Usp. Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 18, 21.

⁶⁶ Usp. Ambrozije, *Expositio psalmi CXVIII*, 19, 29.

Kao iskusni egzeget Ambrozije povezuje dvije stvarnosti: zemaljsku i nebesku. Puno se truda ulaže u onoga tko odlazi na duže putovanje, a koliko li tek truda treba uložiti u onoga tko se sprema u vječno odmaralište? Čovjeku kao da nedostaje ta socijalna i duhovna dimenzija koja se može pronaći u životinja. Nema korisnije dužnosti od one da se daruje nekome tko ti ne može uzvratiti, da se nevoljnika i umirućeg, te umrlog, zaštititi od grabežljivaca i zvijeri. Radi se o tome da čovjek mora probuditi u sebi svijest o odgovornosti prema onome tko je njegove naravi, tko mu je sličan. Životinje su razvile osjećaj odgovornosti kad su u pitanju njihovi bližnji, a Ambrozije se pita hoće li čovjek odbiti ili prihvatiti ovakav stav prema nekome tko je njegove naravi.⁶⁷

Moglo bi se sa sigurnošću tvrditi kako su životinje kod Ambrozija u službi socijalnog nauka. Ni u jednom trenutku on ne ispušta iz vida čovjekovu socijalnu dimenziju. Čovjek ne smije potraživati od "svoga brata" njegovo bogatstvo, jer sve je zajedničko. Čovjekov brat je onaj koji je njegove naravi i nasljedne milosti.⁶⁸

Na drugome mjestu⁶⁹ ističe kako životinje i njihovo življenje ima sličnosti sa životom čovjeka, ali da isto tako postoje i velike različitosti. Bez obzira što Bog "ljude i stoku spašava" (Ps 36,7) među njima postoji razlika. Životinje dobro dođu da se pokaže veličina čovjekova i čovjekova sličnost s Bogom. One su dakle u službi naviještanja jedne druge čovjekove dimenzije: to je dimenzija "na sliku Božju". U navedenom djelu o tumačenju psalama jasno se podcrtava razlika između čovjeka i životinje; čovjek uporabom svojega razuma podliježe slobodi i odgovornosti vječnome sudu, dok životinje podliježu samo milosrđu. Onaj tko je pozvan na spasenje putem razuma, slobode i odgovornosti, a to je čovjek, pozvan je za stol duhovne opojnosti, a ne za stol stada. Intencija ovog tumačenja je euharistijska realnost koja u sebi krije biblijsku realnost s ciljem da se postigne ona treća, a ona je spasenjska.

⁶⁷ Usp. Ambrozije, *De Tobia*, 1, 5; 14, 48; *Expositio psalmi CXVIII*, 19, 28.

⁶⁸ Kod Ambrozija se pojavljuje formula *omnia habere communia* što je u uskoj vezi s *consors naturae*. Pojam *consors naturae* dobiva novu dimenziju u povezanosti s *coheres gratiae*, stečene milosti u istoj vjeri. Najbolja potvrda rečenoga može se potkrijepiti riječima koje je Ambrozije uputio bogatašu: "Cur eicitis consortem naturae et vindicatis vobis possessionem naturae? In commune omnibus, divitibus atque pauperibus, terra fundata est?", *De Nabuthae*, 1, 1.

⁶⁹ Usp. Ambrozije, *Explanatio psalmodum XXXV*, 9.

ZAKLJUČAK

Nakon što smo progovorili o odnosu čovjeka, životinja i Misterija postavlja nam se temeljno pitanje: Što uopće možemo znati o Misteriju i koliko ga možemo spoznati? Nakana govora o krilatim životinjama, ali i o životinjama općenito, bila je odgovoriti na to pitanje. Iako smo nastojali što preciznije iznijeti na vidjelo skrivenu i spasenjsku nakanu Božju, svjesni smo da je to bio pokušaj metodom analogije. Poučeni Ambrozijevim iskustvom, možemo ustvrditi da Božja tajnovitost i veličina i nakon ovih primjera o krilatim životinjama ostaje čovjeku nedokučiva. Koliko god se kretali u kategorijama 'tajanstveno-veliko-daleko', krilate životinje su pokazale da je ipak moguće objavljivanje Misterija u kategorijama 'očito-maleno-blisko'.

Govor teologije i znanosti i u ovom slučaju je na neki način skromniji i oskudniji s obzirom na stvarnost Misterija do kojeg žele stići. Bez obzira na tu spoznaju, Ambrozije je ipak svojim teološko vjerskim i znanstveno intelektualnim sposobnostima pokazao da čovjek može dotaknuti "drugu stvarnost" i na običan je način sebi približiti.

Kao što je biblijska orkestracija poslužila Ambroziju za otkrivanje skrivenog smisla pojedinih pojmova, tako je nama naizmjenična upotreba krilatih životinja poslužila ostvarenju zadanoga cilja: kružiti i letjeti oko Misterija, njemu se približiti i njime se nahraniti.

Moramo na kraju reći da iz opravdanih razloga nismo progovorili o drugim životinjama koje je Ambrozije koristio u svojoj katezezi. Istaknuli smo samo one koje lete. Ostale su nam one koje gmižu ili hodaju po zemlji te one koje se nalaze u vodi. Njih ostavljamo za neku drugu priliku.

SYMBOLISM OF ANIMALS IN ST. AMBROSE'S TEXTS

Summary

The article is divided into four headlines. In the first part the author explains the basic terms and the context of the theme specified. The emphasis is on the idea of Mystery in the shadow of which all God's creatures hide and find in it their mission, the beginning and the end. It is about the reflection of the "image of Mystery" in its creatures, and vice versa. The author gives

prominence to the personality and activity of St. Ambrose who himself stood before the Mystery as before a "vague argument". It is just that theological vagueness that the article wants to clarify observing the Church practice of that time, which aspired to comprehend and explain the Creator himself in the nature.

Man stands just by the Mystery's side, and for this reason the author moves on to reality in which is man himself. He simply wants to raise man upright, to steer his spiritual reality in the direction of heavenly and invisible, above this world's and visible reality. The author investigates that steering of man for heavenly explaining the symbolism of winged animals.

The third part speaks about God's zoological garden. The interpreted winged animals are: seagull, bee, eagle, griffon vulture, stork, phoenix, partridge, swallow, dove and hen-pigeon. Namely, these animals have found their place in St. Ambrose's theological and pastoral thought. The texts taken for the investigation allude to the basic method used by the Church Fathers who by that method, through catechesis and sermons, adequately explained the mystery of faith, which has become like "traditio apostolica" in today's Church.

In the end the article puts emphasis on finding out the harmony between all created, first of all the harmony between man and the animal. These two make a positive approach to God's creation plan, and also point to their mutual similarities and dissimilarities.

Key words: *St. Ambrose, Mystery, Creator, creatures, man, nature, symbolism of winged animals, harmony between created.*